

100. Yılında Filistin'in Kaybına İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme

Figen Atabey*

Giriş

Çalışmanın konusu olan Filistin cephesi, *Kanal cephesi* adı ile açılmış ve zamanla *Sina-Filistin*, *Filistin- Suriye cephesi* adlarını almıştır. 1914 yılının Kasım ayı itibariyle Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiki olarak girdikten sonra Alman Başkomutanlığı, Süveyş Kanalı'nı ele geçirerek, İngiltere'nin Hindistan ile irtibatını kesmek ve böylece İngilizlerin, Hindistan'dan getirecekleri askerlerle Avrupa cephesini takviye etmelerine engel olmak amacındaydı. Dönemin Osmanlı Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ise böyle bir harekât ile Mısır'ı tekrar etki altına almak suretiyle Osmanlı'nın İslam dünyasındaki saygınlığının artacağını umuyordu.¹ Bu amaçla, Osmanlı Başkomutanlığı tarafından Süveyş Kanalı-Mısır istikâmetinde iki defa askerî harekât düzenlenmiştir. Kanal Harekâtı için karargâhı Halep'te bulunan Osmanlı 4. Ordu Komutanlığı görevlendirilmiş ve komutanlığına da Bahriye Nazırı Cemal Paşa atanmıştı.² 4. Ordu Komutanlığına bağlı Alman Albay von Kress Kressenstein komutasındaki Sina Çöl Komutanlığı tarafından 2-3 Şubat 1915 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birinci Kanal Harekâtı, başarısızlıkla sonuçlanırken, büyük bir zayıyla geri dönmüştü. Başarısız Birinci Kanal Harekâtının hemen ardından tekrar yeni bir taarruz için hazırlıklara başlanmıştı. 4-5 Ağustos 1916 tarihleri arasında yine Albay von Kress komutasındaki Osmanlı birlikleri tarafından gerçekleştirilen II. Kanal Harekâtı (Romani Muharebesi) da İngiliz General Archibald Murray komutasındaki Mısır Seferî Kuvvetlerinin karşısında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Osmanlı birliklerinin bu yenilgisi, Sina-Filistin-Suriye Cephesi'nin Sina Yarımadası'nı kapsayan harekât bölgesi açısından dönüm noktası olmuştur. Alman Albay von Kress emrindeki zayıf birliklerle iki kez yapılan Kanal Harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı/ TÜRKİYE, fatabey@agri.edu.tr ORCID: 0000-0002-7916-1602

1 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, TTK Basımevi, Ankara, 2014, s. 180.

2 Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, BDH-3221-H9-A-1-7.

üzerine Osmanlı birlikleri, bu bölgeyi boşaltmak ve saldırı konumundan savunma konumuna geçmek zorunda kalmıştı. Osmanlı birliklerinin bu başarısız harekâtı, İngilizleri Kanal'ın doğusuna geçerek, Sina-Filistin'i ele geçirmeye hatta bütün Suriye'yi işgal etmeye yöneltmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu tarihten sonra General Murray emrindeki İngiliz birlikleri, 9 Ocak 1917'de Refah (Tellü'r-Refah)'daki ileri Osmanlı birliklerine taarruz ederek burasını ele geçirmişlerdir.³ Bu olay sonucu bütün Sina Yarımadası'nın İngilizlerin eline geçmesiyle, İngilizler, Filistin'de, Osmanlı'nın Gazze-Birüssebi önünde oluşturduğu savunma hattını yarmak amacıyla 1917 Mart ayından itibaren Filistin Cephesi'ndeki faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. İngilizler, bu dönemde lojistik altyapılarını sağlamlaştırmışlar, Gazze istikametinde geniş bir demiryolu inşasına başlamışlardır. 1917 yılında bu cephede en önemli muharebeler, Filistin'in kapısı durumundaki Gazze yakınlarında meydana gelmiştir. 1916 yılı Aralık ayı itibariyle ileri taarruza başlayan İngiliz General Archibald Murray komutasındaki Mısır Seferî Kuvveti, 4 Mart 1917'de Gazze sınırına dayanmıştır. İngilizler, Gazze güneyindeki Osmanlı mevzilerini ele geçirmek için üç defa taarruzda bulunmuşlardır. İngilizlerin 26 Mart 1917'de Gazze'ye yaptığı ilk taarruz başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴ Yaklaşık üç hafta süren bir hazırlık döneminden sonra İngiliz General Murray, 17 Nisan 1917'de donanmanın da desteğiyle Gazze'yi ele geçirmeye yönelik ikinci bir taarruz daha gerçekleştirmiş (İkinci Gazze Muharebesi), ancak yine mağlup olmuştur. Ortadoğu'da ilk defa tanklarında kullandığı üç gün devam eden muharebe sonunda 6.500 askerini kaybeden General Murray taarruzdan bir süreliğine vazgeçerek, takviye birlikler gelinceye kadar savunmada kalmayı uygun görmüştür.⁵ Bundan böyle İngiliz cephesinde 1917 yılı Ekim ayı sonuna kadar geçen sürede eksikliklerin giderilmesi, birliklerin takviyesi ve eğitimi, demiryolu yapımı, su kanallarının açılması gibi Filistin cephesine genel taarruz hazırlıkları üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir.⁶

3 Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, *Yıldırım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002, s. 37.

4 Mithat Aydın, *Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır, Suriye ve Filistin Cephesleri, 100.Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (ed. Ümit Özdağ) Kripto Yayınları, Ankara, 2016, s. 278.

5 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, Eylem Yayınları, Ankara, 2008, s. 129.

6 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA) HR. SYS, 2113/3-2 : “İngilizlerin Gazze'deki tren hattını koruma gayretleri, 3 Nisan 1917”.

1. Üçüncü Gazze Muharebesi Öncesi Tarafların Hazırlıkları

1.1. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'nın Teşkili

Sina cephesinde İngilizlerin, Gazze kapısına dayanma hazırlığı yaptığı esnada Irak cephesinde Bağdat 11 Mart 1917'de İngiliz General F.S. Maude komutasındaki İngiliz birlikleri tarafından işgal edilmişti. Irak'taki 6. Osmanlı Ordusunun 29 Nisan 1916'daki Kutü'l-Amâre zaferinin üzerinden bir yıl bile geçmeden Bağdat'ın İngilizler tarafından işgali, İslam dünyasında Osmanlı Devleti'nin prestijini altüst etmiş, Arap dünyasını İngilizler lehine çevirmişti. Bu durum üzerine Irak'ın elden çıkmasını istemeyen Osmanlı Başkomutanlığı, Bağdat'ın geri alınması fikrini gündeme getirmişti. Bölgenin stratejik ve jeopolitik önemine binaen Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya da bu harekât için gerekli askerî ve maddi yardımı yapacağını Osmanlı Başkomutanlığına vaat etmiştir.⁷ Bu bağlamda Bağdat'ı geri almak amacıyla Romanya, Galiçya ve Makedonya cephelerinden dönen birliklerle yeni kurulan tümenlerden yararlanılarak, Halep'te Ordular Grubu kurulması gündeme gelmişti.

Teşkil edilmesi planlanan bu grubun komutası, Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın isteği üzerine 1914-1916 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanlığı görevini ve Romanya'daki 9. Ordu Komutanlığını yürütmüş olan Mareşal Erich von Falkenhayn'a bırakılmıştır.⁸ 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a gelen Falkenhayn'ın bölgeyi dolaşıp, durumu incelemesinden sonra "Yıldırım" ismi (Almanya'daki ismi F. Ordular Grubu) ile ordular grubunun kurulmasına karar verilmiş ve Haziran 1917'de bu ordu, resmen kurulmuştu. Sevk ve idaresi Almanlara bırakılan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının İstanbul'da teşkil edilen karargâhında 65 Alman, 18 Türk subayı görevlendirilmiştir. Yıldırım Ordular Grubu, "Asya Kolordusu" adıyla anılan bir Alman kuvvetiyle de takviye edilmiştir.⁹ Enver Paşa tarafından 20 Haziran 1917'de Halep'te 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Kafkas Ordular Grubu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, 4.

7 Görgülü, *age.*, s. 185.

8 Cemal Paşanın düşüncesine göre Enver Paşa, Almanya'dan beklenen askerî ve mali yardımın kesintiye uğramaması düşüncesiyle, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına Alman General Falkenhayn'ı getirmişti. [Nevzat Artuç, *Cemal Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı*, TTK Basımevi, Ankara, 2008, s. 258.]

9 Dokuz Türk subayından sadece biri üstsubay sınıftan, diğerleri teğmen ve yüzbaşı rütbesindedir. Hüseyin Hüsnü (Erkilet), Harekât Şube Müdürü olarak görev yapmıştır. [Yusuf Hikmet Bayur, "Mustafa Kemal'in Falkenhayn ile Çatışmasıyla İlgili Henüz Yayınlanmamış Bir Raporu", *Belleken*, 20/80, Ekim 1956, s. 620].

Ordu Komutanı Cemal Paşa ve 6. Ordu Komutanı Halil (General Kut) Paşanın katılımıyla bir değerlendirme toplantısı düzenlemiş ve bu toplantıda Bağdat'ın geri alınması görevinin Yıldırım Ordular Grubuna verilmesi ve yeni teşkil edilecek 7. Osmanlı Ordusunun Halep'te toplanması kararlaştırılmıştır. Dönemin 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, bu öneriye şiddetle karşı çıkarak, Filistin cephesi tehlikede oldukça Bağdat seferinin faydasızlığını dile getirmişlerdir. Ancak Enver Paşa, Filistin cephesindeki mevcut kuvvetlerin İngilizlerin ilerlemesine engel olabileceği kanaatini taşıdığından Bağdat'ın geri alınması kararından o dönem için vazgeçmemiştir.¹⁰ Daha sonraki süreçte bölge gezildikten ve İngiliz tehdidinin boyutları görüldükten sonra Enver Paşa, Bağdat'ı geri alma fikrinden vazgeçerek, Osmanlı 7. Ordusunun derhal Filistin cephesini takviye etmesi emrini vermek zorunda kalmıştır.¹¹ General Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubunun başına geçmesiyle 27 Eylül 1917 tarihli bir emir ile 4. Ordu Komutanlığı lağvedilmiş, yerine Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı adı altında Hicaz'da ayaklanmış olan Mekke Şerifi Hüseyin Paşa'ya karşı savaşı yönetmek ve Yemen ile Asir'deki birliklere uzaktan komuta etmekle Cemal Paşanın emrinde yeni bir teşkil kurulmuştur.¹² Yine Filistin cephesinde 4.Ordu emrindeki Sina Cephesi Komutanlığı, 30 Eylül 1917 tarihi itibarıyla Alman Albay von Kress komutasında 8. Ordu Komutanlığı adı altında yeniden teşkil edilmiştir.¹³

Filistin Cephesi'nde Türk-Alman işbirliği hiçbir zaman iki müttefik ülkenin çıkarlarına hizmet edici ve savaşın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayıcı düzeye çıkartılamamıştır. Türk subayları Alman subayların emrinde çalışmaktan rahatsızlık duymuşlardır. Bunun en belirgin örneği Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Ordular Grubuna bağlı olarak 7. Ordu Komutanlığı görevini reddetmesidir.¹⁴

10 Archibald, Wavell, *Allenby, A Study in Greatness*, Oxford University Press, New York, 1941, s. 207.

11 Bayur, agm., s. 622.

12 Artuç, *age.*, s. 255.

13 8.Ordu Komutanlığının bağlı birlikleri olarak Albay Refet (Bele) Bey komutasındaki 22.Kolordu Gazze'de; Tuğgeneral Ali Fuat (Cebesoy) komutasındaki 20.Kolordu Gazze batısında ve Albay İsmet (İnönü) Bey komutasındaki 3.Kolordu ise Birüssebi'de bulunuyordu. Fahrettin Altay, *1917 Kudüs Muharebesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1958, s. 3.

14 7.Ordu Komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa 20 Eylül 1917 tarihli raporunda bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Bağdat'ın geri alınması hiçbir şeyi değiştirmez, çünkü savaşın kaderini belirleyecek yer Sina'dır. İngiliz birliklerinin aslında yoğun bir şekilde bulunduğu yer de aslında Sina-Filistin'dir.” 20 Eylül 1917'deki raporu Osmanlı Başkomutanlığı dikkate alınmayınca Mustafa Kemal Paşa istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yerine Tuğgeneral Fevzi (Mareşal Çakmak) Paşa 7.Ordu Komutanlığı görevine atanmıştır. Ayrıntılı bilgi

Yine Falkenhayn ile 4. Ordu Komutanı Cemal Paşanın arası açılmış ve neticede Cemal Paşanın yetki ve sorumlulukları asgari düzeye indirilmişti. Bu durumu içine sindirmeyen Cemal Paşa, izin bahanesiyle Aralık 1917'de bir daha dönmek üzere Şam'dan ayrılmıştır. Cemal Paşanın kontrolünde bulunan tüm Hicaz, Filistin, Suriye ve Irak'ın savunması 12 Ocak 1918'den itibaren Yıldırım Ordular Grubuna devredilmiştir. Bu tarihten itibaren Falkenhayn ile Başkomutan Vekili Enver Paşa arasında birtakım anlaşmazlıklar hâsıl olmuştur. Nitekim bu anlaşmazlıklar, Alman General Falkenhayn'ın 1918 yılının Şubat ayı itibariyle istifasıyla sonuçlanmıştır.¹⁵

1.2. İngilizlerin Birüssebi-Gazze Hattına Taarruz Hazırlıkları

1917 yılının Nisan ayındaki İkinci Gazze yenilgisinden sonra İngiliz General Murray, elde mevcut kuvvetler olmamasına karşın Birüssebi-Gazze hattına yeni bir taarruz için yoğun bir hazırlıklar dönemine girmiştir. Bu dönemde İngiliz istihbarat subayı Lawrence tarafından Arap isyanı harpte önemli bir etken oluncaya kadar tahrik ve takviye edilmişti.¹⁶ Ancak bütün çabasına rağmen General Murray, Birinci ve İkinci Gazze yenilgilerinden sorumlu tutularak, İngiliz Savaş Bakanlığı tarafından 11 Haziran 1917 tarihi itibariyle komutanlık görevinden alınmıştır. Mısır Seferî Kuvvetleri Komutanlığına Orgeneral Edmund Allenby getirilmiştir.¹⁷ 28 Haziran 1917'de Kahire'ye gelen ve Mısır Seferî Kuvvetler Komutanlığı görevine başlayan Allenby'e, İngiliz Hükümeti tarafından Hristiyanlar için kutsal olan Kudüs'ün ele geçirilmesi ve Türklerin Filistin'den çıkarılması hedef gösterilmişti. Bu hedefe

in için bkz. Bayur, agm., s. 624-625; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, IV, 1914-1918, C III, ks. III, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 416.

15 Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı*, 1914-1918, (çev. Abdullah Es), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 113.

16 The National Archives-England (TNA), WO 106/725 [Plan of Operations in Palestine Front]; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Sina-Filistin Cephesi*, C IV, ks. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 40.

17 Henry Somer Gullet, *The Australian Imperial Force in Sinai and Palestine, 1914-1918*. Sydney, Angus & Robertson, Australia, 1923, s. 356; General Edmund Henry Allenby (1861-1936): Kraliyet Askerî Akademisi'nde aldığı eğitimin ardından Camberley Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve kurmay subay olarak art arda çeşitli görevler almıştır. 1884-1888 yıllarında Güney Afrika'da görev yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde başarı göstermesinin ardından 11 Haziran 1917 tarihinde Mısır Seferî Kuvvetler Komutanlığına atanmış ve Filistin ve Suriye'deki Müttefik Ordular askerî harekâtını yönetmiştir. Orgeneral Allenby, 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü zapt ederek, "Kudüs Fatihî" unvanını almıştır. Filistin ve Suriye'deki başarısından dolayı kendisine mareşallik rütbesi ile asalet unvanı verilmiştir. 1919-1925 yılları arasında Mısır Yüksek Komiserliği görevinde bulunmuştur. [Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, (çev. Kerim Bağrıaçık) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 175].

ulaşılması için ihtiyaçların saptanması ve giderilmesi istendiğinden General Allenby görevine cepheyi gezerek, teftiş etmekle başlamıştır. Hazırlık döneminde kıtaların yiyecek, su cephane ihtiyaçlarının tamamlanması için gereken çarelere başvurulmuştur. Demiryolları, motorlu araçlar ile deve kollarının teşkili için zamandan faydalanılmış, sefer kuvvetinin yapacağı harekâta lojistik destek çok iyi hazırlanarak sağlanmıştır.¹⁸ 1917 yılının sonlarında Fransızların Batı Cephesi'ndeki hezimetleri, Sovyetlerin Bolşevik devrimi nedeniyle savaştan çekilmesi ve ABD'nin savaşa girmesinden sonra İngiliz Hükûmeti ve Genelkurmaylığı cephedeki durumu yeniden gözden geçirme gereği hissetmiştir.¹⁹ Bu gelişmeler ışığında İngiliz hükümet yetkililerinde “*Almanları yenmek için müttefiklerine en ağır darbeler indirilerek saf dışı bırakılması*”, düşüncesi ağırlık kazanmıştır.²⁰ İngiliz Genelkurmayı tarafından Osmanlı Devleti'nin bir an önce harp dışı bırakılması noktasında iki tümenin en kısa zamanda cepheye gönderileceği bildirilmiştir. Bu esnada bölgedeki politik ve dini amaçlarını tahakkuk ettirmek amacıyla Fransızlar ve İtalyanlar da sembolik de olsa ufak birlikler göndermişlerdir.²¹ Bu durumda 1917 yılının Ekim ayı itibariyle Mısır Seferi Kuvvetler Komutanı Orgeneral Allenby'nin ordusu, Tümgeneral P. W. Chetwode komutasındaki 20.Kolordu; Korgeneral E. S. Bulfin komutasındaki 21.Kolordu ile General Chauvel komutasındaki Kraliyet gönüllü süvari alayları, Avustralya ve ANZAK Tümenlerinden teşkil edilen Çöl Atlı Kolordusundan ibaretti.²²

2. İngilizlere Karşı Genel Taarruzunun Başlaması ve Kudüs'ün Düşmesine Giden Süreç

Osmanlı tarafında Bağdat'ın geri alınması, Filistin'in kesinlikle savunulması gibi birbirinden çok farklı iki planın taraflıları arasındaki tartışmalar sürüp giderken, İngilizler Filistin'in işgali için gerekli olan bütün hazırlıklarını tamamlamışlardı. 1917 Nisan ayında gerçekleştirilen İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra Albay Von Kress komutasında teşkil edilen 8.Ordu Komutanlığı bağlısı Albay İsmet (General İnönü) Bey komutasındaki 3.Kolordu karargâhının 13 Ekim 1917'de Birüssebi'ye ulaşmasından kısa bir süre sonra 31 Ekim 1917 akşamı İngiliz kuvvetleri, General Allenby komutasında beklenen büyük taarruzlarını başlatmışlardır.²³

18 Birinci Dünya Harbi, *age.*, C IV, ks. II, s. 45.

19 Nedim, *age.*, s. 51.

20 TNA, WO 106/729 [Future Operations in Palestine].

21 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) HR. SYS, 2113/5-13.

22 TNA, WO 106/729 [Future Operations in Palestine].

23 H.Pirie, Gordon, *A Brief Record of the Advance of the Egyptian Expeditionary Force: July 1917 to October 1918*, His Majesty's Stationery Office, London, 1919, s. 2.

İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra İngilizlerin gittikçe artan kuvvet ve hazırlıkları karşısında Osmanlı tarafının hazırlıkları çok zayıftı ve maruz bulunduğu tehlike açıktı. Her biri bir tabur kuvvetinden öteye geçmeyen Osmanlı tümenlerinin gerisinde önemsenebilecek genel bir ihtiyat kuvveti bulunmazken, Yıldırım Ordular Grubu, Sina cephesindeki kuvvetlere emir ve komuta etmeye 30 Eylül 1917 tarihinde fiilen başlamıştı. Üçüncü Gazze Muharebesi olarak adlandırılan Filistin cephesine İngiliz genel taarruzunun başladığı 31 Ekim 1917 tarihi itibarıyla Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn 150-200 subaydan oluşan karargâhıyla hâlâ Halep'te bulunurken, Kudüs'e ancak 1 Kasım 1917 günü ulaşabilmiş, dolayısıyla muharebelerin seyrine çok fazla bir etki gösterememiştir. Mustafa Kemal Paşanın 1917 yılının Ekim ayı başında istifa etmesi ile 7.Ordu Komutanlığı görevine atanan Fevzi (Mareşal Çakmak) Paşa ise karargâhıyla ancak 27 Ekim 1917 günü cepheye ulaşabilmiştir. Dolayısıyla Birüssebi bölgesini müdafaa etmek amacıyla 7.Ordu'nun Halep'ten Filistin'e sevki Birüssebi'ye İngiliz taarruzu başlamadan sadece dört gün önce tamamlanabilmişti.²⁴ İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Allenby'nin taarruz zamanını Yıldırım Ordular Grubu'nun teşkil ve intikal dönemine denk getirmesinin kazanılan başarıda büyük bir etken olduğu söylenebilir. Filistin Cephesinde Osmanlı ordusunda görev yapmış olan Iraklı Tuğgeneral Şükrü Mahmut (Nedim) "Filistin Savaşı" adlı eserinde konuya ilişkin Osmanlı Başkomutanlığının Filistin cephesi ve Bağdat'ın geri alınması ile ilgili olarak uzun süre tereddütte kalmasının ve bu konuyu uzun süre tartışmasının, İkinci Gazze Muharebesini takiben yaklaşık altı ay sürelik ellerine geçen toparlanma fırsatının kaybedilmesine neden olduğuna dair şu değerlendirmede bulunmaktadır: "*Türklerin bu kararsız tutumları İngilizlerin Filistin'de büyük zafer kazanmalarına neden olmuştur.*"²⁵

Neticede 31 Ekim 1917 tarihinde başlayıp, 6 Kasım 1917 tarihine kadar devam eden Üçüncü Gazze Muharebesi, İngilizlere Filistin kapılarının açılması ve daha sonraki muharebelere olumsuz bir başlangıç teşkil etmesi noktasında Filistin harp tarihine kesin bir etki yapması açısından önem arz etmektedir. Muharebenin kaybedilmesindeki en büyük etken İngilizlerin her bakımdan Osmanlı kuvvetlerinden çok üstün olmalarıdır. İngiliz General Allenby tarafından yapılan hazırlıklar gizlilik ve baskın esasına göre yürütülmüş, harekâtın tarihi ve metotları ancak çok sınırlı üst komutanlar tarafından bilinmişti. İngiliz taarruzunun başarısındaki önemli faktörlerden biri de İngilizlerin deniz ve hava

24 Belen, Fahri, *20.Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 396.

25 Nedim, *age.*, s. 55-56.

üstünlükleridir. Yine İngilizler, ateş gücü ve personel bakımından tartışmasız üstünlüğe sahiplerdi. İngiliz subayı ile eri iâşe, teçhizat ve hayatî harp araçları açısından çok donanımlıydı. Osmanlı subayı ve eri sözü edilen konularda çok geri bulunmaktaydı.

12 Kasım 1917'de General Falkenhayn'ın emriyle 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşanın emrindeki zayıf birliklerden oluşan 53. ve 26. Tümenlerin yapmış olduğu karşı taarruz da sonuçsuz kalınca, 13-14 Kasım 1917 gecesi Osmanlı savunma hattı daha kuzeye Yafa-Kudüs mevkiine geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁶ Bu gelişmeler üzere Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı 13 Kasım 1917 günü Kudüs'ten Nablus'tan nakledilmiştir. Aynı gün Kudüs'ü ziyaret eden Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Mareşal Falkenhayn'ın yaptıkları görüşmede; "*Kudüs'ün en son mermiye ve en son askere kadar savunulamayacağını, şehri savunmanın büyük kayıplara sebebiyet vereceği, durumun anlaşılması hâlinde birliklerin geriye çekilebileceklerine*" dair ortak bir kanaate varmışlardır.²⁷ General Allenby komutasındaki Mısır Seferi Kuvveti ilerlemeye devam ederek, 16 Kasım 1917'de Yafa'yı ele geçirmiş ve 21 Kasım 1917'den itibaren üç dince kutsal sayılan ve 1517 yılından itibaren dört yüz yıldır Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Kudüs şehrini kuşatma harekâtına başlamıştır. Osmanlı 8. Ordusuna bağlı 20. Kolordu Komutanlığı Kudüs savunmasıyla görevlendirilmiştir.²⁸ 20. Kolordu, 20 Kasım- 9 Aralık 1917 tarihleri arasındaki kuşatma harekâtı esnasında her ne kadar çetin bir direniş göstermiş olsa da, Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kudüs'ü savunmanın imkânsızlığını görünce 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü boşaltma ve doğuya doğru çekilme kararını almıştır. Böylece 10. İngiliz Tümeni, 9 Aralık 1917 günü muharebe yapmadan şehri teslim alırken, General Allenby, kendisi için hazırlanmış büyük bir karşılama töreni ile 11 Aralık 1917'de şehre girmiştir.²⁹ Kudüs'ü savunmasıyla ilgili tedbirlerin alınmasında çok geç kalınması, bu tarihi ve kutsal şehrin düşmesine sebebiyet vermiştir.³⁰ 27-28 Aralık 1917 tarihlerinde Kudüs'ü

26 ATASE Arşivi, BDH-3701-12-32.

27 Nedim, *age.*, s. .91.

28 31 Ekim-6 Kasım 1917 tarihleri arasında gerçekleşen ve Gazze-Birüssebi'nin kaybına sebep veren muharebe sonunda Alman Albay Von Kress görevden alınarak, 1 Aralık 1917 tarihi itibarıyla 8.Ordu Komutanlığına Cevat (General Çobanlı) Paşa atanmıştır. Görgülü, *age.*, s. 204.

29 Gordon, *age.*, s. 10; Gilbert, *age.*, s. 169.

30 İngiliz arşiv belgelerinde İngilizlerin Gazze-Birüssebi, Yafa ve Kudüs'e kadar olan ilerlemesini içeren süreçte yani 31 Ekim-9 Aralık 1917 tarihleri arasındaki dönemde Mısır Seferi Kuvvetlerinin insan kaybı ölü, yaralı ve kayıp olarak 19.000 kişi, esir sayısı da 12.000 kişi olarak verilmektedir. TNA, WO 106/729 [Future Operations in Palestine].

İngilizlerden geri almak için 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa tarafından Kudüs-Nablus istikâmetinde iki kez karşı taarruz düzenlenmiş, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştı. General Allenby raporlarında bu taarruz sonucu Türk tarafından 750 esir alındığını, aynı zamanda 1.000'den fazla ölü verildiğini belirtmektedir.³¹ Kudüs'ün İngilizlerin eline geçişi Filistin harekâtında önemli dönüm noktası teşkil etmektedir. İşgalin hemen ardından İngiliz Savaş Konseyi'nden Osmanlı'nın Suriye'ye kadar olan topraklarının işgali kararı çıkmıştır. Alınan karara göre Irak cephesinde savunmada kalınarak, buradan artırlacak kıtaları, Filistin cephesini takviye olarak getirmek suretiyle Filistin Cephesi'nde sonuç alıcı bir taarruzla Osmanlı'yı savaş dışı bırakmak hedeflenmekteydi.³² Halep'in düşürülmesi hâlinde Osmanlı Devleti savaş dışı kalacağından, Bulgaristan da barış istemek zorunda kalacaktı. Dolayısıyla bu iki ülke saf dışı edilince Almanya'da müttefiklerinden yoksun kalacak ve savaş sona erecekti. Bu suretle, İngilizler kesin taarruz hedefli, ağır fakat yöntemli bir biçimde ilerlemeye devam etmişlerdi.³³

3. Kudüs'ün Düşmesine Müteakip İngilizlerin Filistin'de Suriye Hedefli İlerlemeleri

Kudüs'ü ele geçiren İngilizlerin Yafa'dan yeniden taarruza başladıkları 19 Şubat 1918 tarihine kadar Filistin cephesinde her iki tarafta da bir sessizlik dönemi hâkim olmuştu. 1918 yılının başlarında Yıldırım Orduları Grubunun komutasında önemli bir değişiklik görülmektedir. Temmuz 1917'de önce Bağdat'ı İngilizlerden geri almak için oluşturulan, ancak Filistin'in tehlikeye girmesinden dolayı Filistin'e yönlendirilen Yıldırım Ordular Grubunun Komutanlığına getirilen Alman General Falkenhayn, Kudüs'ün düşmesi ve bölgedeki Türk komutanlarıyla geçinememesi gibi nedenler gerekçe gösterilerek, 25 Şubat 1918'de görevinden alınmış, yerine Alman Mareşal Otto von Liman Sanders atanmıştır.³⁴ Ne var ki, komuta kademesindeki bu değişiklik de Filistin cephesindeki kötü gidişatı durduramaya yetmemiştir. 16 Şubat 1918'den itibaren Yıldırım Ordular Grubuna bağlı birlikler yeni bir reorganizasyona tabi tutulmuştur. Cemal Paşanın görevinden ayrılıp İstanbul'a dönmesi sonucu 4.Ordu Komutanlığı, Mersinli Cemal Paşa'nın komutanlığında yeniden teşkil edilerek Yıldırım Ordular Grubu bünyesine alınmıştır. Filistin cephesinde başkanlığını Alman General Sander'in yürüttüğü

31 Gordon, *age.*, s. 13.

32 TNA, WO 106/729 [Future Operations in Palestine].

33 Wavell, *age.*, s. 240; Stanford j. Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), C 2, E Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 386.

34 Nedim, *age.*, s. 122.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı yine üç ordu hâlinde teşkil edilmiştir.³⁵ Yavaş fakat emin adımlarla ilerlemek isteyen General Allenby ise 1918 yılının Şubat ayı ortalarında ileri taarruza geçmiş ve Arap isyanının da etkisiyle bölgede hızla ilerlemeye başlamıştır. İngiliz kuvvetleri 19 Şubat 1918'de Şeria nehrinin doğusuna geçmiş ve Amman (Ürdün)'ü ele geçirmek üzere genel taarruza başlamıştı. 1918 Mart ayının son haftasında İngilizler, Şeria nehrinin doğusuna ansızın geçerek yeni bir cephe açmışlar ve başlıca kuvvetleriyle Der'a-Hicaz demiryolu hattını kesmek Amman'ı ele geçirmek üzere ilerlemişlerdir. General Allenby, 21 Mart 1918'de Şeria nehrini geçerek, 26 Mart 1918'de ise Amman yakınında bulunan El-Salt'ı ele geçirmişti.³⁶ İngilizler bir hafta süren çetin muharebelere rağmen Amman'daki Osmanlı savunmasını kıramayınca, 1 Nisan 1918'de geri çekilmeye mecbur olmuşlardır.³⁷ Ardından 1918 yılının Mayıs ayı başında Şeria nehrinin doğusunda baskın şeklinde ikinci bir başarısız İngiliz taarruzu gerçekleştirilmiştir. Şeria Muharebeleri esnasında ve sonrasında bu harekâtı desteklemek üzere ünlü İngiliz İstihbarat subayı Lawrence tarafından sevk ve idare edilen Arapların Hicaz demiryoluna karşı sabotaj faaliyetlerinde büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. 4.ve 8. Osmanlı Ordusuna bağlı birliklerin müdahalesiyle üç gün süren muharebe sonucu İngilizler bölgeden çekilmiştir.³⁸ İkinci Şeria Muharebesi olarak bilinen bu muharebeden sonra sıcakların artmasının da etkisiyle İngilizler, Filistin cephesindeki faaliyetlerini bir süreliğine durdurmak zorunda kalmışlardır.

Filistin cephesinde İngilizler tarafında durum böyle iken Osmanlı ordusunda ise, 1918 Haziran ayı itibariyle Filistin cephesinden asker çekilerek, Kafkasya cephesine gönderilmesi konusunun gündeme geldiği görülmektedir. 1918 Haziran ayında Filistin'deki Alman Avcı taburunun başka bir Türk cephesinde kullanılma düşüncesi, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Paşa tarafından büyük bir tepki ve endişe ile karşılanmıştı.³⁹ Liman von Sanders, "Türkiye'de Beş Sene" adlı

35 16 Şubat 1918 tarihinde yapılan bir düzenleme ile Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı bağılı olarak 4., 7. ve 8. Ordu Komutanlıkları bulunmaktaydı. Mersinli Cemal Paşa komutasındaki 4.Ordu Komutanlığı, 2. ve 8. Kolordulardan oluşmaktaydı. Cevat Paşa komutasındaki 8.Ordu Komutanlığı; Albay Refet (General Bele) Bey komutasındaki 22.Kolordu Komutanlığı ile Alman Asya Kolordusu (ve bir Alman grubundan teşkil edilmişti. Fevzi (Mareşal Çakmak) Paşa komutasındaki 7.Ordu Komutanlığı 3. ve 20. Kolordular'dan teşkil edilmişti. [Görgülü, *age.*, s. 208-210; Nedim, *age.*, s. 137].

36 Cyril Falls, *Military Operations, in Egypt & Palestine from June 1917 to the End of the War*, vol.II, H. M. Stationery Office, London, 1930, s. 401.

37 Birinci Dünya Harbi, *age.*, C IV, Ks. II, s. 724.

38 İsmet İnönü, *Hatıralar*, (yay. haz. Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 124.

39 Liman von Sanders'in 20 Haziran 1918 tarihli Alman Büyükelçiliğine gönderdiği şu yazı dönemi ve şartları ortaya koyması açısından önemlidir: "*Osmanlı Genel Karargâhının, F. Ordular Grubu*

eserinde, Osmanlı Başkomutanlığını özellikle Enver Paşayı, en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde Kafkasya'ya asker sevki ilgili tutumundan dolayı eleştirmektedir. Sanders'in düşüncesine göre “Ülke içinde fazlasıyla sıkıntı içinde bulunan Filistin cephesinin takviye birliklere olan şiddetli ihtiyacı, Kafkasya Grubunun kurulmamasını gerektirirdi.”⁴⁰ Bu durum İngiliz raporlarına da “Çok sayıda Alman muharip birliğinin ayrılmasıyla Filistin cephesindeki Türk ordusunun moraline ciddi bir darbe inmiştir,” şeklinde yansımıştır.⁴¹

1 Ağustos 1918 günü hastalık sebebiyle cepheden ayrılan Fevzi Paşanın yerine Temmuz 1918'de tahta geçen Padişah Vahdettin tarafından yeniden 7. Ordu Komutanlığına tayin edilen Mustafa Kemal (Gazi Mustafa Kemal Atatürk) Paşanın da cepheye gelir gelmez dikkatini çeken husus; birliklerin zayıflığı, ihtiyaç ve ikmal durumları olmuştur.⁴² Liman von Sanders bu noktada hatıratında şu açıklamayı yapmaktadır: “Çanakkale Savaşlarından dolayı yakından tanıdığım bu liyakatli general buraya ulaştığında ordusunun kuvvetinin azlığını ve birliklerinin yorgun halini görünce alıngın anladı; çünkü Enver Paşa kendisine durumu gerçek dışı rakamlar vererek ve ordunun iyi bir hâlde olduğunu söyleyerek izah etmişti.”⁴³

(Yıldırım birliklerine uyguladığı muamelelerin Almanya'nın askeri ve siyasi menfaatlerine müthiş bir şekilde zarar verdiğini imparator hazretlerinin vekili sıfatıyla size arz etmeye mecburum. Burada bulunan Türk birlikleri cepheyi yalnız başına tutmaya muktedir değildiler. Burada özellikle baştan aşağı yetersiz ve kötü beslenmiş, elbise ve ayakkabı mahrumiyeti içerisinde bulunan Türk birlikleri söz konusudur. Bugün Türk fıvri erlerinin sayısı, silahlı halde bulunanların sayısından fazladır. Birliklerin işe durumlarının temini için Türkler tarafından kesinlikle sorumluluk alınmıyor. Emirim altında bulunan orduların elbiseleri o kadar kötü durumdadır ki birçok subay yurtık elbise giyiyor ve hatta öyle tabur komutanları var ki potinleri olmadığından çarık giymeye mecbur oluyorlar. Alman ve Avusturyalılar tarafından imkân dahilinde yardım ediliyor; ancak bu yardımlar ihtiyacın büyüklüğü sebebiyle sadece küçük yardım yerine geçiyor. Irak'taki 6. Ordu'da bulunan Alman subayları tarafından Prusya Harbiye Nezaretine gönderilen raporlarda, 1918 Nisanında sona eren son kış mevsiminde açlıktan ve bunun sonuçlarından 17 bin askerin öldüğü bildiriliyor. Bütün bu olanlar ortadayken Türk esaslarına dayanılarak geniş çaplı bir teşebbüse girişilmemelidir. Türk ordusunu yeterince tanıyan herkes için bu teşebbüs hatalı ve başarısızlığa mahkûm olacağı bilinmelidir. İran içlerine yapılan hareketle ki yapılmasını ısrarla ihtar etmişim-Türkler Bağdat'ı kaybettiler; Yıldırım teşebbüsüne Bağdat'ın hedef alınarak girişilmesi Türklerin Kudüs'ü kaybetmelerine sebebiyet verdi. Şimdi de Kafkasya'ya karşı yapılacak hesapsız teşebbüsle Filistin ve Suriye ile bütün Arabistan'ı kaybedecekler. Buna ait sorumluluk da bir gün Almanya'ya yüklenecektir. Türkiye Hükümetine ve Türk ordusuna gereken şey dışarıda geniş işgal planları değil, içerideki cephelerinin takviye ve tahkimatın derecesine göre kaybedilen arazinin tekrar kazanılmasına teşebbüs olunmalıdır. Kesin olarak karşı çıkmama rağmen Alman birlik ve teşkilatı başka cephelelerdeki Türk teşebbüsleri için buradan alındığı takdirde birçok vilayet daha kaybedilecektir. Mümasip olmayan bu teşebbüs yüzünden bir Prusyalı generalin sorumlu ve kabahatli duruma düşmemesi için derhal ordular grubu komutanlığından istifa ederim.” Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, (yay. haz. Mustafa Albayrak), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 292-293.

40 Sanders, *age.*, s. 309; TNA, CAB 44/13: “Diary of Liman von Sanders on the Palestine Front”.

41 TNA, WO 106/729.

42 İnönü, *age.*, s. 125.

43 Sanders, *age.*, s. 318.

Türk kıtalarının durumu, özellikle 1918 yılının yaz aylarında artık perişan bir hâle gelmişti. İkmal yetersizliğine sıcaklarında eklenmesi ile oluşan çeşitli bulaşıcı hastalıklar, askerlerin moral ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilemekteydi. Subay ve erlerin giydikleri postallar sandalet şekline dönüşmüştü. Elbiseleri yırtıktı. İngiliz askerlerinden ölenlerin elbise ve postallarını kullanıyorlardı. Kıtalar işe yönünden ancak hayatlarını idame ettirebilecek derecede beslenebiliyorlardı. Orduda firari asker sayısı gün geçtikçe artmaktaydı. İngiliz tarafında ise durum tam tersindeydi. Elbise, ayakkabı hatta iç çamaşıra kadar her türlü elbiseler yedekli olarak temin edilmişti. İşe bakımından hiçbir gıda maddesinin yokluğu çekilememişti. İngilizler, Türklere karşı ezici bir silah üstünlüğüne sahiptiler. Sayısal üstünlüğün yanında her türlü idari ve lojistik imkân sağlanmıştı.⁴⁴ Osmanlı Ordusunun bu durumda yaklaşan tehlike karşısında Filistin cephesini savunması neredeyse imkânsızdı.

4. Nablus Meydan Muharebesi ve Filistin Cephesinin Çökmesi

General Allenby, 1918 yazı süresince yeni kurulan birliklerin eğitilip yetiştirilmesi ve Filistin'in özel koşullarına alıştırılması amacıyla savunmada kalmayı uygun görmüştü. Ancak General Allenby'nin mevsim yağmurları ekim ayı sonunda başlayacağından harekâta Eylül ayı ortalarında başlamak zorunluluğu bulunduğu bilgisi İngiliz Genelkurmaylığına gönderdiği raporlarında mevcuttur.⁴⁵ Bu durumda 1918 yılının Eylül ayında gerçekleşmesi planlanan Nablus Meydan Muharebesi öncesinde yeniden teşkilatlanmanın yanında, yeni takviye birlikleri alarak mevcut bakımından çok kuvvetli bir duruma gelen İngilizler, her türlü araç gereç ve ikmal maddeleri bakımından da en iyi biçimde hazırlanmış üstün bir ateş gücüne sahip olmak bakımından cephaneye ikmalini yüksek bir düzeye çıkarmış bulunuyordu. General Allenby komutasındaki İngiliz ordusu iki piyade kolordusu ile Çöl Atlı Piyade Kolordusu, Fransız ve İtalyan müfrezeleriyle ordu bağlı birliklerinden kurulmuş bulunuyordu.⁴⁶ İngiliz belgelerinde Osmanlı birliklerine

44 Nedim, *age.*, s. 138.

45 TNA, WO 32-5128.

46 Mısır Seferi Kuvveti ise 18 Eylül 1918 tarihi itibarıyla şu şekilde teşkil edilmiştir: Tümgeneral P. W. Chetwode komutasındaki 20. Kolordu; Korgeneral E. S. Bulfin komutasındaki 21. Kolordu, Tümgeneral E. W. Chaytor komutasındaki Chaytor Grubu; Tümgeneral H. G. Chauvel komutasındaki Çöl Atlı Kolordusu. Bu kolordular içinde Britanyalı, Fransız, İtalyan, Hintli, Avustralyalı, Yeni Zelandalı, Fransız, Ermeni ve Yahudi birlikler mevcuttu. Bu tarihte Mısır Seferi Kuvveti 57.000 tüfek, 12.000 kılıç ve 540 toptan ibaretti. General Allenby'nin raporunda 1918 Eylül ayı başında Yıldırım Ordular Grubunun toplam kuvveti 23.000 tüfek, 3.000 kılıç ve 340 top olarak kaydedilmiştir. TNA, WO 32-5128 [Mısır Seferi Kuvvetleri Komutanı General

karşı özellikle süvari itibarıyla sayıca çok üstün bulunduğunun altını çizilmektedir.⁴⁷

Osmanlı tarafından bakıldığında ise Filistin cephesinin yeteri kadar önemsenmediği gözükmektedir. Osmanlı Başkomutanlığı, Filistin ve Suriye cephesini, diğer cephelerden çekeceği tümenlerle takviye etmek olanağına sahipken, ne yazık ki bunu yapmamış; 1918 Eylül ayı başlarında yaklaşan İngiliz taarruzunun belirtileri görmezden gelinmişti. Filistin savunmasının güçlüğü aynı zamanda Medine'nin muhafaza edilmesi isteğinden de ileri geliyordu; zira buranın savunması için de hatırı sayılır miktarda birlik ayrılmıştı.⁴⁸ Allenby'nin tam nereden taarruz edeceği bilinmiyordu. İngilizler, taarruz planlarında toplanmada gizliliğe, taarruzda baskın ve süratle önem verdiği gibi, diğer cephelerdeki Osmanlı kuvvetlerini tespit ve Osmanlı komutanlığını şaşkırtmak için tali ve gösteriş hareketlerine yer vermişti.⁴⁹ Arap ordusuna Dera'daki Hicaz demiryolunu tahrip etme görevi verilmiştir. Filistin ve Suriye cephesinin çökmesi ile sonuçlanan 19 Eylül-31 Ekim 1918 arası İngiliz harekâtı Nablus (İngilizlerin ifadesi ile Megiddo) Muharebesi, Şam'a doğru ilerleme ve Halep'in ele geçirilmesi olmak üzere üç safhada gerçekleştirilmiştir.

General Allenby komutasındaki Mısır Seferi Kuvveti son hazırlıklarını tamamlayarak, 18-19 Eylül 1918 gecesini Yafa'dan Hayfa'ya kadar olan kıyı bölgesinde savaşı bitirecek kesin hedefli taarruzunu başlatmıştır. Baskın şeklindeki İngiliz taarruzu başladığı esnada karşılarında sağ kanatta 8.Ordu, Ürdün Nehri'nin batı kıyısına kadar olan sahaya yayılmış olarak, 7.Ordu ve Ürdün'ün doğusunda da 4.Ordu bulunuyordu. Büyük bir gizlilik ve baskın şeklinde gerçekleştirilen İngiliz süvarilerinin taarruzu sonucu 19 Eylül 1918 sabahı saat 4.30'dan 20 Eylül akşamı saat 5.30'a kadar 36 saat zarfında Yıldırım Ordular Grubunun büyük bir kısmı mağlup edilmişti.⁵⁰ İngiliz birlikleri tarafından büyük bir Süvari Kuvveti ile Nablus ovasında Osmanlı Cephesini yardıktan sonra 20 Eylül 1918'de saat 5.30'da Yıldırım Ordular Grubu Karargâhının bulunduğu Nasriye kuşatılmıştı. Nasriye'nin kuşatılması ile Ordular Grubu karargâhının, Ordular ile olan

Edmund Allenby'nin Aralık 1918'de Genel Karargâha gönderdiği 19 Eylül -31 Ekim 1918 tarihlerini içeren raporu.]; Falls, *age.*, s. 449, 452.

47 TNA, WO 32-5128.

48 ATASE Arşivi BDH-3701-H46-1-24a, [Medine'nin müdafaası için bölgede asker bırakılması hk.]; Belen, *age.*, s. 442.

49 TNA, WO 32-5128.

50 TNA, CAB 44/12 [A Brief Record of the Advance of the Egyptian Expeditionary Force by General Edmund Allenby.]

bağlantısı tamamen kesilmişti.⁵¹ General Allenby, İngiliz Genelkurmaylığına gönderdiği raporunda “36 saat içerisinde süvarileri sayesinde Yıldırım Ordular Grubunun tüm geri çekilme yollarını kestiğimi”, ifade etmektedir.⁵² 30 Eylül 1918’de Riyak’ta Osmanlı direnişini kıran İngilizler bir gün sonra Şam’a girmişlerdir.⁵³ Şam’ın ardından 6 Ekim 1918’de Beyrut ve 8 Ekim 1918’de Lübnan, İngiliz süvarileri ve Arap kuvvetlerinin eline geçmişti.⁵⁴ 25 Ekim 1918’de Halep’in düşmesi ile 21 Eylül 1918’de başlayarak, 25 Ekim 1918 tarihine kadar 34 gün devam eden İngiliz takip harekâtının sonunda 25 Ekim 1918’de Halep’in güneyinde ciddi muharebeler gerçekleşmiştir.⁵⁵ Mustafa Kemal Paşanın emrindeki birlikler büyük bir direnme gücü göstermiştir. En korkunç durumlarda ordusunun muvaffak olması için her türlü tedbiri bizzat görerek alan 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa 25 Ekim 1918 akşamı Halep’i tahliye ederek, karargâhını şehrin kuzeyinde Katma’ya nakletmiştir. İngiliz resmî harp tarihinde de Mustafa Kemal Paşa’nın bu başarısından övgüyle bahsedilmektedir.⁵⁶ 19 Eylül 1918’de başlayan Nablus Meydan Muharebesi’nden itibaren, 26 Ekim 1918’de Halep kuzeyinde Katma’da yapılan son muharebeye kadar geçen ve 39 gün devam eden geri çekilme sonunda Mustafa Kemal Paşa bu hattı, Misak-ı Milli sınırı olarak belirlemiş ve ordusunu İskenderun istikametine doğru çekilmiştir.⁵⁷ Liman von Sanders’in hatratında bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Ordu, son günlerdeki muharebelerde silahının şan ve şerefini yükseltmişti.”⁵⁸

Filistin-Suriye Cephesi’ndeki muharebelerin Ürdün, Lübnan, Filistin, Suriye, Irak ve Arap yarımadasının kaybı ile dramatik bir şekilde sonuçlanması üzerine Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmek ve mütareke istemek zorunda kalmıştı. 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanması ile

51 Sanders, *age.*, s. 342.

52 TNA, WO 32/5128.

53 Mirliva Sedat, *age.*, s. 366.

54 ATASE Arşivi, BDH-179-1232-773-15 [Fransız bahriye askerlerinin Beyrut’a girerek, ahali tarafından alkışla karşılandığına ilişkin Londra’dan Fransa Bahriye Nezaretine gönderilen yazı muhteviyatı, 9 Ekim 1918].

55 ATASE Arşivi, BDH-179-1232-773-18. [İngiliz süvarileri ile zırhlı otomobillerinin 26 Ekim 1918 sabahı hafif bir mukavemete maruz kaldıktan sonra Halep’i işgal ettiğine dair 28 Ekim 1918 tarihli İngiliz resmi tebliği.]

56 Falls, *age.*, vol. II, 617-618.

57 ATASE Arşivi, BDH-3705-29-3-2.[7.Ordu Halep’ten çekildiği zaman Adana’ya kadar izleyeceği istikamet hakkında.]

58 Sanders, *age.*, s. 377.

birlikte 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Liman von Sanders komutayı Adana'da Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak, görevden ayrılmıştır. General Allenby'nin ise bu cephede kazandığı büyük zafer sonucu Orgeneral olan rütbesi Mareşalliğe yükseltilmiş ve neredeyse Napolyon gibi, dünyanın en büyük strateji ve taktik uzmanı olarak ün yapmıştır.⁵⁹ General Allenby'nin Aralık 1918'de İngiliz Genelkurmaylığına göndermiş olduğu raporuna göre; İngilizler, 19 Eylül-26 Ekim 1918 tarihleri arasında 75.000 esir almışlardı. Bunlardan 200 subay ile 3.500 yüz astsubay ve er, Osmanlı Devleti'nin müttefiki Alman ve Avusturya-Macaristanlı idi.⁶⁰ İngiliz resmî harp tarihine göre, 19 Eylül-26 Ekim 1918 tarihleri arasındaki dönemde İngilizlerin kaybı ise subay olarak 71 ölü, 249 yaralı, 3 kayıp, diğer rütbelerde ise 782 ölü, 4.179 yaralı 382 kayıp olmak üzere toplamda 5.666 kişiydi.⁶¹

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Başkomutanlığının 11 Mart 1917'de İngilizler tarafından işgal edilen Bağdat'ın geri alınması görüş ve tezini ortaya atarak yeni bir ordunun kurulması hazırlıklarına girişmesi, Filistin Cephesi'ne gereken önemin verilmemesine sebep olmuş ve cephenin düşmesini hızlandırmıştır. İngilizlerin 1917 yılı Mart ve Nisan aylarında Birinci ve İkinci Gazze Muharebelerinde uğradıkları yenilgiden sonra, aldıkları takviyelerle esaslı ve yoğun bir hazırlık dönemine girip genel bir taarruza hazırlandıkları bir sırada, Osmanlı Başkomutanlığı bu durumu iyi değerlendirmemiş, İngilizlere karşı bir kuvvet dengesi sağlanması için gereken tedbiri almayı başaramamıştı. Bağdat'ı kurtarmak için Halep civarında hazırlanan ordu birlikleri, Sina-Filistin Cephesi'ne yetişinceye kadar Gazze ve Kudüs elden çıkmıştı. Bu durumda Gazze-Birüssebi Muharebesinin kaybedilmesinde Bağdat'ı kurtarmak adına Filistin cephesinin ihmal edilmesinin önemi büyüktür. İngilizlerin Filistin-Suriye cephesine karşı kesin taarruzunu yapmasına kadar, 1918 Mart ayından itibaren altı aylık bir hazırlık ve bekleme dönemi geçmişti. Her biri bir tabur kuvvetinden öteye geçmeyen Osmanlı tümenlerinin gerisinde önemsenebilecek genel bir ihtiyat kuvveti bulunmazken, İngilizler bu çok zayıf Türk cephesinde günden güne artırdıkları kuvvetleriyle dengeyi Osmanlı orduları aleyhine korkunç denebilecek bir oranda bozmuş bulunuyorlardı. İngiliz General

59 Wavell, *age.*, s. 295.

60 TNA, WO-5128 "General Edmund Allenby's Despatch on Operations in Palestine from 18th September to 30th October 1918".

61 Falls, *age.*, vol.II, 618.

Allenby tarafından yapılan hazırlıklar gizlilik ve baskın esasına göre yürütülmüş, harekâtın tarihi ve metotları ancak çok sınırlı üst komutanlar tarafından bilinmişti. Birüssebi'ye saldırılırken esas ana taarruz ekseninin Gazze eksenine olacağı izlenimi verilmişti. 19 Eylül 1918'deki taarruzda ise, Osmanlı Başkomutanlığını yanıltmak amacıyla esas taarruzun Doğu Şeria ve Amman istikametine yapılacağı izlenimi verilmiş, ancak kesin taarruzunu Nablus ovasına yapılmıştı. İngiliz taarruzunun başarısındaki önemli faktörlerden biri de İngilizlerin deniz ve hava üstünlükleridir. 1918 yaz ayları itibariyle Filistin cephesinde sadece beş adet Alman uçağı mevcut olup, bu uçaklarda İngiliz hava üstünlüğü karşısında herhangi bir keşif uçuşu veya tecrit harekâtı icra edememişti. Yine İngilizler, ateş gücü ve personel bakımından tartışmasız üstünlüğe sahiplerdi.

Konuya ilişkin resmî kayıtlar ve mevcut hatıratlar incelendiğinde Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın, Çarlık Rusya'nın Bolşevik Devrimi nedeniyle savaştan çekilmiş olmasına rağmen Kafkasya cephesini takviye etmek adına Filistin cephesini zayıf tutması da yenilgiyi getiren önemli faktörlerden birisi olarak görülmektedir. Ayrıca cephede görevli yüksek komuta kademeleri arasında baş gösteren sürtüşme ve anlaşmazlıkların genel harekât üzerinde olumsuz bir etki yaptığı değerlendirilmektedir. Türk ve Alman subaylar arasındaki anlaşmazlıklar emir komuta zincirinde kopukluğa neden olmuş, 9 Aralık 1917'de Kudüs'ün düşmesinden sonra Filistin cephesinde yaklaşan tehlike göz ardı edilmiştir. Mısır Seferî Kuvveti'nin muharebe gücü, aldığı takviyelerle ve yeni teşkilat yapısıyla daha da artmıştır. İngilizler, Filistin veya daha genel anlamda Orta Doğu muharebelerinde yerli Araplardan maksimum istifade etmeyi başarmışlardır. İngilizler tarafından örgütlenen Arap aşiretleri bilahare nizami birlik hâline dönüştürülmüştü. İngiliz kuvvetlerinin mütarekeden önce Halep'e girmelerindeki en büyük etken işbirlikçi Arap birliklerinin mevcudiyetinden kaynaklanmıştır. Yaklaşık altı aylık bir hazırlık döneminden sonra General Allenby'nin 19 Eylül 1918 günü üstün sayıdaki birliklerini kesin taarruza geçirmesiyle Osmanlı Ordusu büyük bir yenilgiye uğrayarak, Filistin ve Suriye topraklarını kaybetmişti. Muharebenin bu şekilde sonuçlanması, İngilizlerin Birüssebi-Gazze hattına başlattıkları taarruzun yıldönümünde Mondros Mütarekesi'nin önünü açmış ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesini hızlandırmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

BDH-3701-12-89-10

BDH-3701-12-32-1

BDH-3221-H9-A-1-7

BDH-179-1232-773-15

BDH-179-1232-773-18

BDH-3705-29-3-2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Daire Başkanlığı

BOA HR.SYS, 2113/9 11-12: “İngiltere'nin Filistin'e asker sevki, 18 Ağustos 1917”.

BOA HR. SYS, 2113/3-2: “İngilizlerin Gazze'deki tren hattını koruma gayretleri, 3 Nisan 1917”.

BOA HR. SYS, 2113/5-13: “İtalyanların Sina Cephesi'ne asker sevki, 26 Mayıs 1917”.

The National Archives (TNA)/ Londra-UK

CAB 44/13: “*Diary of Liman von Sanders on the Palestine Front*” .

WO 106/725:“*Dates for the Plan of Palestine Campaign*”.

WO 32/ 5128 “*General Edmund Allenby's Despatch on Operations in Palestine from 18 September to 30 October 1918*”.

WO 106/729: “*Future Operations in Palestine, The War Cabinet Meetings*”.

Başvuru Eserleri

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, Eylem Yayınları, Ankara, 2008.

Altay, Fahrettin, *1917 Kudüs Muharebesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1958.

Artuç, Nevzat, *Cemal Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı*, TTK Basımevi, Ankara, 2008.

Aydın Mithat, “Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır, Suriye ve Filistin Cepheleleri”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (ed.Ümit Özdağ) Kripto Yayınları, Ankara, 2016.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, (1914-1918), C III, Ks. III, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, “Mustafa Kemal’in Falkenhayn’la Çatışmasıyla İlgili Henüz Yayınlanmamış Bir Raporu”, *Belleten*, 20/80, Ekim 1956, 619-632.

Belen, Fahri, *20.Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.

Erickson Edward J., *I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu*, (çev. Kerim Bağrıaçık) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Eriklet, Hüseyin Hüsnü Emir, *Yıldırım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002.

Falls, Cyril, *Military Operations in Egypt & Palestine from June 1917 to the End of the War*, vol.II, H. M. Stationery Office, London, 1930.

Gilbert, V., *The Romance of the Last Crusade, with Allenby to Jerusalem*, D.Appleton Company, London, 1923.

Gnkur ATASE Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, C IV, Ks. 2, *Sina-Filistin Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Gullet, H.S. , *The Australian Imperial Force in Sinai and Palestine, 1914-1918*. Sydney, Angus & Robertson, Australia, 1923.

Güralp, Şükrü; “1918 Senesinde Türk Ordusunun Filistin ve Suriye’den Çekilişinde 3.Sv.Tümeninin Hareketleri”, *1920 Sayılı Askerî Mecmua Lahikası*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1941.

Görgülü İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, TTK Basımevi, Ankara, 2014.

Gordon, H.Pirie, *A Brief Record of the Advance of the Egyptian Expeditionary Force: July 1917 to October 1918*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1919.

İnönü İsmet, *Hatıralar*, (yay. haz. Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

Kressenstein Von Kress, Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

Mirliva Sedat, *Yıldırım Ordularının Bozgunu Filistin’e Veda*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

Nedim, Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı*, 1914-1918, (çev. Abdullah Es), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

100. Yılında Filistin'in Kaybına İlişkin Belgeler Işığında
Genel Bir Değerlendirme

517

Sanders, Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, (yay. haz. Mustafa Albayrak), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

Shaw, Stanford j.-Shaw Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), C 2, E Yayınevi, İstanbul, 2010.

Wavell, Archibald, *Allenby, A Study in Greatness*, Oxford University Press, New York, 1941.

